

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՀԱՅԵՐԵՆԻ՝ ԽՆԴՐԱՌՈՒԹՅԱՄԲ
ԵՐԿԱՐԺՈՒՅՑ ԶԵՁՈՔ ՍԵՌԻ ԲԱՅԵՐԸ*

ԼԱԼԱ ԳՐՔԻԿՅԱՆ

Բանալի բառեր՝ արժույթ, չեզոք սեռի բայեր, անուղղակի խնդիր, կապակցե-
լիություն, կառավարում, անմիջական կառավարում, միջնորդական կառա-
վարում, կապական կառույց:

Նախաբան

Հայերենի բայի խնդրառական արժույթին հայ լեզվաբաններից առաջինն
անդրադարձել է անվանի լեզվաբան Գևորգ Զահուկյանը՝ ժամանակակից
հայերենում առանձնացնելով միարժույթ և երկարժույթ բայեր¹: Դրանից բա-
ցի՝ նա տարանջատում է «կառավարության» երկու տեսակ՝ միակի և բազմա-
կի²՝ դրանք համարելով ուժեղ կառավարության արտահայտություն³: Գ. Զա-
հուկյանին մասնակիորեն հետևում է հայտնի լեզվաբան Հմայակ Օհանյանը:
Նախընտրելով ոչ թե կառավարություն, այլ խնդրառություն եզրույթը՝ նա
նույնպես առանձնացնում է խնդրառության երկու տեսակ, սակայն միակի
խնդրառություն և կրկնակի խնդրառություն ձևակերպումներով⁴: Լեզվաբան
Հենրիկ Հարությունյանը նախապատվությունը տալիս է կառավարում եզրույ-
թին⁵, որը մեր օրերում գործածվում է ժամանակակից հայ լեզվաբանների մեծ
մասի կողմից: Իրենց հեղինակած բուհական ուսումնասիրություններում
իմաստային տեսանկյունից ուժեղ կառավարմամբ միարժույթ և երկարժույթ
չեզոք սեռի բայերին անդրադարձել են նաև լեզվաբաններ Ռաֆայել Իշ-
խանյանը, Մանվել Ասատրյանը, Սիրաք Գյուլբուրադյանը, Սիլվա Մուրադ-
յանը և այլք, սակայն նոր դիտարկումներ չունեն⁶: Վաստակաշատ լեզվա-
բան Գուրգեն Խաչատրյանն այդ հարցը քննության է առել գրաբարի
վերլուծական բայերի արժույթին վերաբերող մենագրությունում⁷:

* Ներկայացվել է 22. II. 2023 թ.: Հոդվածը տպագրության է երաշխավո-
րել գիտական ղեկավար, բ. գ. դ., պրոֆ. Գ. Խաչատրյանը (03. III. 2023 թ.):
Ընդունվել է տպագրության 19. VI. 2023 թ.:

¹ Զահուկյան. 1974, 473:

² Զահուկյան. 1974, 425:

³ Զահուկյան. 1974, 425:

⁴ Օհանյան. 1987, 26:

⁵ Հարությունյան. 1983, 28:

⁶ Իշխանյան. 1986, 267–268, Ասատրյան. 1987, 222–246, Գյուլբու-
րադյան. 1988, 23, Մուրադյան. 2019, 335–342:

⁷ Խաչատրյան. 2000, 136–175:

Ժամանակակից հայերենի քերականական արժույթի ուսումնասիրությամբ արձանագրվում են բառապաշարի, մասնավորապես՝ բայերի կապակցական հնարավորությունները հայերենի զարգացման ներկա շրջանում: Ինչպես տեսնում ենք, նշված տեսանկյունից առկա են որոշակի ձեռքբերումներ, որոնք էլ վկայում են թեմայի արդիականության մասին: Սակայն չեզոք սեռի բայերի մասնավորապես խնդրառական արժույթն առ այսօր համակողմանի քննություն չի ենթարկվել:

Ուսումնասիրենք ժամանակակից հայերենի՝ խնդրառությամբ երկարժույթ չեզոք սեռի բայերը՝ նպատակ հետապնդելով վեր հանել նշված բայերի կապակցական հնարավորություններն ու առանձնահատկությունները: Նշենք՝ քննությունը կատարելիս առաջնորդվել ենք նկարագրական, վերլուծական, համադրական, երբեմն էլ՝ վիճակագրական մեթոդներով:

Ժամանակակից հայերենի՝ խնդրառությամբ երկարժույթ չեզոք սեռի բայերն ու նրանց ուժեղ կառավարմամբ կապակցվող հոլովական և կապական լրացումները

Ուսումնասիրությունը կատարելիս հիմք ենք ընդունել «Հայերեն բացատրական բառարանը»⁸, «Արդի հայերենի բացատրական բառարանը»⁹, «Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարանը»¹⁰, «Արդի հայերենի նորաբանությունների բառարանը»¹¹, Հր. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի խմբագրական-հրատարակչական հանձնախմբի կազմած բարբառային բառարանը¹² և այլն: Ըստ մեր հաշվարկների՝ նշված բառարաններում ժամանակակից հայերենի չեզոք սեռի բայերի թիվը հասնում է մոտավորապես 5500-ի, որոնցից շուրջ 3500-ը պատկանում են ե, իսկ ավելի քան 2000-ը՝ ա խոնարհման: Հատկանշական է նաև, որ վերջիններիս կազմում գերակշռում են – ան– սոսկածանցավոր կազմությունները (շուրջ 1500 բայ): Սակայն չեզոք սեռի՝ խնդրառությամբ երկարժույթ բայերի քննությունից պարզվում է, որ դրանցից ոչ բոլորն են բնորոշվում ուժեղ կառավարմամբ խնդրառական արժույթով:

Այսպես՝ ժամանակակից հայերենի չեզոք սեռի մի շարք բայեր կա՛մ ընդհանրապես զուրկ են խնդրառական արժույթից, կա՛մ առանձնանում են թույլ կառավարմամբ խնդրառությամբ: Դրանցից են՝ ամառնանալ, աշունանալ, աշունվել, առավոտանալ, արևել, բանաստեղծանալ, գարունանալ, գժվմնել, գիշերանալ, դեմոկրատանալ, երեկոյանալ, իրիկնանալ, լեռնամաղցել, ծիծաղել, կայծակել, կարկտել, ձմեռնանալ, մահանալ, տխրել, ցերեկանալ և այլն:

Մի խումբ բայեր առանձնանում են ուժեղ կառավարմամբ և խնդրառությամբ միարժույթ են. ենթադրում և պահանջում են մեկ բնության (անուղղակի) խնդիր, ինչպես՝ հավաստիանալ, հավաստալ, ծանոթանալ և այլն: Իսկ չեզոք սեռի մի շարք բայեր, պայմանավորված իրենց բաղմաստով, խնդրա-

⁸ Մ ա լ խ ա ս ե ա ն ց. 1944–1945:

⁹ Ա ղ ա յ ա ն. 1976:

¹⁰ Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան. 1969–1980:

¹¹ Է լ ո յ ա ն. 2002:

¹² Հայոց լեզվի բարբառային բառարան. 2001–2007:

ուսման մեջ երկար ժամանակ է. ենթադրում եմ, որ պահանջում են երկու բնության խնդիր՝ առանձնանալով կապակցական տարբեր հնարավորություններով:

1. Մի դեպքում, արտահայտված լինելով հոլովաձևերով, երկու բնության խնդիրն էլ միևնույն բային կապակցվում են անմիջական կառավարման եղանակով:

2. Մյուս դեպքում բնության խնդիրներից մեկը, արտահայտված լինելով հոլովաձևով, միևնույն բային կապակցվում է անմիջական, իսկ մյուսը՝ միջնորդական կառավարման եղանակով, քանի որ արտահայտված է կապային կառույցով:

3. Երրորդ դեպքում, արտահայտված լինելով կապային կառույցներով, երկու բնության խնդիրն էլ միևնույն բային կապակցվում են միջնորդական կառավարման եղանակով:

Ելնելով վերոնշյալից՝ ներկայացնենք միևնույն բայ գերադաս անդամի հետ անմիջական ու ոչ անմիջական կամ միջնորդական կառավարման եղանակներով կապակցելիության տարբեր դրսևորումներ, որոնք ուժեղ կամ համեմատաբար ուժեղ կառավարման արտահայտություններ են և ընդհանուր առմամբ ներկայացնում են «չեզոք սեռի բայ – անուղղակի խնդիր – անուղղակի խնդիր» կաղապարը: Վերջինս, ինչպես նշեցինք, ունի արտահայտության երեք տարբերակ՝ հետևյալ մասնակաղապարներով:

1. Չեզոք սեռի բայ – անմիջական կառավարմամբ անուղղակի խնդիր – անմիջական կառավարմամբ անուղղակի խնդիր

Ի Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ նշված մասնակաղապարով արտահայտվող երկար ժամանակ չեզոք սեռի բայերի շարքում առավել տարածված է չեզոք սեռի բայ – տրական հոլովով անուղղակի խնդիր – այլ հոլովով անուղղակի խնդիր ենթամասնակաղապարը: Որպես առաջին բաղադրիչ՝ նկատի ունենք հանգման և դրան հարակից քերականական հարաբերությունն արտահայտող տրականները: Նշված ենթամասնակաղապար ձևավորվում է աղաչել, աղոթել, աշակերտել, ապավինել, աջակցել, առարկել, արժանանալ¹³, բարելավել, բարեկերպել, բողոքել, գանգատվել, դավալել, դավաճանել, դավել, դիմադրել, դիմել, ելնել, երևալ, ընդառաջել, ընդդիմախոսել, թշնամանալ, ծանոթանալ, կառչել, կասկածել, կարեկցել, հավաճառել, հակառակել, համապատասխանել, հասնել, հավատալ, մասնակցել, նախանձել, նույնանալ, չարախոսել, վերաբերել, վերաբերվել, վշտակցել, օգնել, օժանդակել և այլ բայերով:

Նկատենք, որ բերված շարքում առկա են իմաստային տարբեր խմբերի (ասացական, ուղղութային, միասնական գործողության ու այլն) բայեր, և ներկայացնենք դրանցով ձևավորված ու հաճախակի հանդիպող ենթամասնակաղապարները, որոնցում երկրորդ անուղղակի խնդիրն արտահայտվում է.

1. Բացառական հոլովով: Օրինակ. «Փոքր անց, կտորած կուժն ու ունկը ձեռին, նա բարձրանում էր գյուղ՝ դուրգար Մովսեսին ու կնկան իրենց լիբե

¹³ Այս բայը կարող է հանդես բերել նաև կրավորական սեռի քերականական նշանակություն՝ պահանջելով ներգործող անուղղակի խնդիր: Օրինակ. «Այն ջերմ ընդունելության արժանացավ հանդիսատեսի կողմից» (ԱԼՄ): Արժանանալ բայն այստեղ իրականում փոխարինում է արժանացնել պատճառականի արժանացվել կրավորականին:

տղից գանգատվելու» (ՍԶԵԺ): Բացառականով խնդիրը սովորաբար արտահայտում է վերաբերության իմաստ:

2. Գործիական հոլովով: Օրինակ. «Փաստերով չեմ առարկում պատմաբանին ...» (ՄԳ): Գործիականով խնդիրը սովորաբար արտահայտում է միջոցի կամ միասնության իմաստ:

3. Ներգոյական հոլովով: Օրինակ՝ «... Ֆաշիստներն այսօր իրենց հանցագործ գործողություններում աշակերտում են երիտթուրքերին ...» (ՄՄ): Ներգոյականով խնդիրը սովորաբար արտահայտում է սահմանափակման իմաստ:

2. Չեզոք սեռի բայ – անմիջական կառավարմամբ անուղղակի խնդիր – միջնորդական կառավարմամբ անուղղակի խնդիր

Այս դեպքում խնդիրներից մեկն արտահայտված լինի որևէ հոլովով, իսկ մյուսը՝ կապալին կառույցով:

II Նշված մասնակաղապարով ևս որպես առաջին բաղադրիչ առավել հաճախ գործածվում են հանգման և դրան հարակից քերականական հարաբերությունն արտահայտող տրականներ, որոնց զուգորդվում է երկրորդ անուղղակի խնդիրը՝ ձևավորված հետևյալ կապերով ու կապական բառերով.

ա) առումով՝ «... այս առումով միայն կարեկցել կարելի է բնապահպանության նախարարին» (ԱՄ):

բ) Գծով՝ «Այստեղ, Ստ. Մալխասյանցի դասընկերը լինելով, հայազինության գծով աշակերտում է Քերովբե Պատկանյանին» (ԷԱ):

գ) Գործում՝ «... խոստացել է հայ բարեկամներին օգնել այդ գործում ...» (ՍՐՄ):

դ) Դեմ՝ «Թե չէ գնացել ես գայլի դեմ գանգատվել գայլի եղբորը» (ՆԶ):

ե) Իբրև՝ «Նա ինձ պատկերանում է ... իբրև Չապակի ու Լազոյի, Ղուկաս Ղուկասյանի ու Կամոյի ժառանգորդը ...» (ՄՔՀ):

զ) Խնդրում՝ «Ընթերցանությունն այդ խնդրում օգնում էր նրան» (ՇԹ):

է) Կողմից՝ «... նա աղջկան պատվիրել էր իր կողմից բարեկամ տիկին Խաչիկյանին ...» (ԱՎՄ):

ը) Համար՝ «Եթե դուք ինձ համար չաղովթեք ասածուն՝ ինձ այդ չի ներվի» (ԶԲ):

թ) Հարցում՝ «... օժանդակել նրանց այդ հարցում ...» (ԱՌՄ):

ժ) Հետ՝ «... ինքը կնոջ հետ դավել է խաղաղ քնած մարդուն» (ԱՊ):

ժա) Մասին՝ «Դա մեկն էր հենց այն հարցուփորձերից, որոնց մասին Սմերգյակովը դեռ նոր գանգատվում էր Իվան Ֆյոդորովիչին ...» (ՖԴ):

ժբ) Մեջ՝ «... այնուհետև աշակերտել է հորը հյուսնության մեջ ...» (ՄԽ):

ժգ) Մոտ՝ «... հակառակորդներս կարողացան ինձ չարախոսել Մաքսուդ բեկի մոտ ...» (ԳԴ):

ժդ) Որպես՝ «Նա ինձ պատկերանում է որպես Մաքսիմ Գորկու, Նիկոլայ Օստրովսկու հարազատ սանը» (ՄՔՀ):

ժե) Տեղը՝ «Համ էլ էն օրը արդեն մեկին բարեկամ քո տեղը ...» (ԱԲ):

ժզ) Փոխարեն՝ «... որը ճշմարտությունն ընդունելու փոխարեն նախընտրում է հաճոյախոսել ոճրագործ թուրքերին» (ԱՄ):

Վերը բերված օրինակների քննությունը ցույց է տալիս, որ՝

1. կապային կառույցներով գերազանցապես արտահայտվում են հանգման, սահմանափակման և վերաբերության խնդրային իմաստներ: Դա պատահական չէ, քանի որ հենց վերջինների ղեկքում է գերազանցապես կատարվում ուժեղ կառավարում, որն էլ կարևոր է արժույթի տեսանկյունից:

2. Որոշ բայեր տրականին զուգահեռ կարող են պահանջել տարբեր կապային կառույցներով խնդիրներ, որոնք արտահայտում են միևնույն քերականական իմաստը: Այս ղեկքում որպես կապակցման միջոց գործածվում են համանիշ կամ հոմանիշ կապեր ու կապական բառեր: Այսպես՝ առումով, գծով, գործում, խնդրում, հարց(եր)ում, մեջ կապերով ու կապական բառերով ձևավորվում է սահմանափակման խնդիր, մասին, շուրջ, վերաբերյալ կապերով ու կապական բառերով՝ վերաբերության խնդիր և այլն (հմտ. վերը բերված համապատասխան օրինակները):

Վերոնշյալ «հեզոք սեռի բայ – տրական հոլովով անուղղակի խնդիր – միջնորդական կառավարմամբ անուղղակի խնդիր» մասնակաղապարով կապակցությունները ուժեղ կամ համեմատաբար ուժեղ կառավարման արտահայտություններ են: Առկա են նաև համեմատաբար թույլ կառավարմամբ կապակցություններ (օրինակ՝ բացի, միջոցով, շնորհիվ և այլ կապերի ղեկքում), ինչպես՝

ա) Բացի՝ «... «Գելափի» տվյալներին որևէ այլ թեկնածու և կուսակցություն չի հավատում, բացի ՀՀԿ-ից» (ԱՌՄ):

բ) Միջոցով՝ «ԳԹԿ-ի բաժնի վարիչների միջոցով տալիկները ծանոթացել են կառույցի ստորաբաժանումներից յուրաքանչյուրի առաքելությանը» (ԱՌՄ):

գ) Շնորհիվ՝ «... պրոնադործության արհեստի գաղտնիքներին և նրբություններին ծանոթացել է հոր շնորհիվ ...» (ԱՄ) և այլն:

• «Բացառական հոլովով անուղղակի խնդիր+կապային կառույցով անուղղակի խնդիր» պահանջող բայերից են՝ բողոքել, գանգատվել, դժգոհել, ելնել, գրուցել, հիասթափվել, մնալ, տրտնջալ և այլն, որոնց պահանջով բացառականով անուղղակի խնդիրներին զուգորդվում են կապային կառույցներով անուղղակի խնդիրներ՝ արտահայտված հետևյալ կապերով.

ա) առումով՝ «Այն որոշ առումով դուրս մնաց ուշադրությունից ...» (ՆՏՄ):

բ) Գծով՝ «Փաստորեն կաթի արտադրության անցած հնգամյակի պլանը զգալիորեն թերակատարվել է, և այդ գծով ետ ենք մնում հանրապետականի միջին արդյունքից» (ԶՄ):

գ) Խնդրում՝ «... հիասթափվեց եկեղեցու խնդրում նաև խոմյակովի ուսմունքից ...» (ԼՏ):

դ) Հարցում՝ «Իսկ ԱՄՆ-ը դա անել չի կարող և ետ է մնում այդ հարցում Ռուսաստանից» (ՆՏՄ):

ե) Հետ՝ «... ամբողջ գիշեր մեծ հարսիս հետ որսորդությունից էր «զրուցում» (ՍսՎ):

զ) Մոտ՝ «Նա ծնողների մոտ տրտնջում է իր կյանքից ...» (ՎԲ):

Նշված կապային կառույցներն ունեն գործածության տարբեր հաճախականություն: Այսպես խնդրում կապական բառով արտահայտված բնության խնդիրները հաճախակի են գործածվում, մինչդեռ գծով կապական բառով արտահայտվածները հազվադեպ են:

Դա պայմանավորվում է նրանով, որ խոսքի մեջ քերականական տարբեր հարաբերություններ տարբեր չափով են կարևորվում:

• «Գործիական հոլովով անուղղակի խնդիր-կապային կառույցով անուղղակի խնդիր» պահանջող բայերից են՝ արդարանալ, բողոքել, զբաղվել, հոխորտալ, պայքարել և այլն: Վերջիններիս պահանջած երկրորդ անուղղակի խնդիրները ձևավորվում են հետևյալ կապերով.

ա) անունից՝ «... այդ մարդկանց անունից զբաղվեն համազգային կարևորություն ունեցող հարցերի լուծմամբ» (ԱՌՄ):

բ) Դեմ՝ « Կարծես երկուսով դաշնակցել էին մոր դեմ» (ԱՍ):

գ) Համար՝ «... ընկերները այլ դեպքեր էլ էին վերհիշում ... և դրանով արդարանում ծեծի համար» (ԶԽ):

դ) Խնդրում՝ «Իրաքի խնդրում Հայաստանը պետք է խստորեն առաջնորդվի ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի որոշումներով ...» (ԱՄ):

• «Ներգոյական հոլովով անուղղակի խնդիր-կապային կառույցով անուղղակի խնդիր» պահանջող բայերից են՝ դաշնակցել, զինակցել, համագործակցել, համաձայնել, համարվել, ձայնակցել, մրցել, մրցակցել և այլն: Վերջիններիս պահանջած երկրորդ անուղղակի խնդիրները հիմնականում ձևավորվում են հետ կապով՝ «Թուրքիան ռազմական բնագավառում համագործակցում է Վրաստանի հետ ...» (ԱՄ):

3. Չեզոք սեռի բայ-միջնորդական կառավարմամբ անուղղակի խնդիր-միջնորդական կառավարմամբ անուղղակի խնդիր

Այս դեպքում միջնորդական կառավարմամբ անուղղակի խնդիր բաղադրիչներն արտահայտվում են կապային կառույցներով: Նշված տեսանկյունից առավել ակտիվ են ժամանակակից հայերենի բարեխոսել, բողոքել, զանգառվել, դաշնակցել, զրուցել, խոսակցել, ծառայել, համագործակցել, համընկնել, հասունանալ, մրցակցել, մրցել, չարախոսել, տրտնջալ և չեզոք սեռի այլ բայեր:

Պայմանավորված բառիմաստով հիշյալ բայերի պահանջով միևնույն նախադասության մեջ զուգորդվում են հանգման ու վերաբերության, հանգման ու սահմանափակման, վերաբերության ու սահմանափակման, միասնության ու հանգման, միասնության ու վերաբերության, միասնության ու սահմանափակման, չափի ու ընդդիմության և այլ քերականական իմաստներ արտահայտող բնության խնդիրներ: Վերջիններիս ձևավորմանը մասնակցում են կապերի ու կապական բառերի մի շարք զույգեր: Դրանցից են՝

ա) Անունով – դեմ՝ «Էսպես է ասում ձեզ մինը էն բանտարկյալներից, որոնց անունով դուք Ռուսաստանի դեմ բողոքում եք սահմանադրական Տաճկաստանից» (ՀԹԵԾ):

բ) Առաջ – դեմ՝ «Հիմա թշնամիները սուլվանի առաջ չարախոսում են իր դեմ» (ՍԽ):

գ) Առաջ – համար՝ «... կարող էի բարեխոսել վարչության առաջ այս կամ այն կազմակերպի համար» (ԵԶԸԵ):

դ) Առաջ – մասին՝ «Արամի մասին բարեխոսում է Արամի առաջ ...» (ԽԳ):

ե) Առթիվ – մոտ՝ «... Ահարոնին խստազույնս արգելել էր այդ առթիվ որևէ մեկի մոտ տրտնջալ ...» (ՍԽ):

զ) Առջև – համար՝ «... հնարավորություններ կունենանք որևէ մեկի համար բարեխոսելու նոր նախագահի առջև ...» (ԱռՄ):

է) Դեմ – հանուն՝ «Եվ ահա մենք ստիպված ենք բողոքելու հանուն ճշմարտության թե մեկի, թե մյուսի դեմ ...» (ՀԹԵԹ):

ը) Համար – առ՝ «... քեզ համար բարեխոսում է առ աստված» (ՖԴ):

թ) Համար – իբրև՝ «Տան առաջին հարկի կտուրը երկրորդ հարկից մեծ է և երկրորդի համար ծառայում է իբրև բակ» (ԴԴ):

ժ) Հետ – առումով՝ «... ակնհայտորեն տեղական արտադրողները գնալին առումով չեն կարողանում մրցակցել ներկրողների հետ» (ԱռՄ):

ժա) Հետ – գործում՝ «Բժշկական սարքավորումների ձեռքբերման գործում կենտրոնը համագործակցում է «Սիմենս»-ի հետ» (ՀԺՄ):

ժբ) Հետ – ընդդեմ՝ «Դաշակցել է խաչակիրների հետ՝ ընդդեմ սելջուկների» (ՀՍՀ, Յ):

ժգ) Հետ – հարցում՝ «Այս հարցում մենք համագործակցում ենք կրթության նախարարության հետ» (ԱռՄ):

ժդ) Հետ – խնդրում՝ «Ո՛չ Դոյլը, ո՛չ Ռետերերը և ո՛չ էլ Կինսելյան այս խնդրում չէին կարող մրցել նրա հետ ...» (ԹԴ):

ժե) Հետ – մասին՝ «... և երբեմն, չնեղին ջուր կամ լափ տալիս, գրուցում է նրանց հետ Մարտին ապրի մասին» (ՍԶԵԺ):

ժզ) Հետ – շուրջ(ը)՝ «Ուզում եմ գիտնական Ադրիանի հետ գրուցել այս իմ ենթադրության շուրջը ...» (ԱՀԾ):

ժէ) Մոտ – դեմ՝ «... երբեմն չէին վարանում կողմնակի անձանց մոտ գանգատվել իրանց կուսակցության դեմ ...» (ՇԵԾ):

ժը) Մոտ – համար՝ «Զմոռանաս սուլթանի աղջկա մոտ բարեխոսել խեղճ Օմարի համար» (ԶԴ):

ժթ) Մոտ – հաշվով՝ «Հովհաննես Մելքոնյանն ու Ռաֆիկ Արամյանն Ան-ժիկի մոտ բանաստեղծություններիդ հաշվով բարեխոսել են» (ԱռՄ):

ի) Մոտ – հասցեին՝ «... նրա հասցեին գործատիրոջ մոտ չարախոսում էին ...» (ԹԴ):

իա) Մոտ – մասին՝ «Հետո Զեյնաբը միշտ չարախոսում էր իր մասին փաշայի մոտ» (ՀՄ)¹⁴:

Նշենք, որ կարծիք, վերաբերմունք արտահայտող ասացական իմաստ ունեցող մի շարք բայեր (բարեխոսել, բողոքել, գանգատվել, դժգոհել, թոնթորալ, չարախոսել, տրտնջալ և այլն) կարող են ենթադրել և պահանջել անգամ երրորդ անուղղակի խնդիր: Այսպես՝

ա) Գանգատվել բայը եռարժույթ խնդրառություն է հանդիսանում է կապային կառուցված անուղղակի խնդիր+գործիականով անուղղակի խնդիր+տրականով անուղղակի խնդիր մասնակաղապարով՝ «Այդպես էր այն դառն ժամանակ, որի մասին հայ ոմն Շամախի քաղաքից անստորագիր նամակով գանգատվել է իրեն ...» (ԱԲԵ):

¹⁴ Մեր պատկերացմամբ՝ բերված զույգ խնդիրները ուժեղ կամ համեմատաբար ուժեղ կառավարման արտահայտություններ են: Սակայն խոսքի մեջ գործածվում են նաև մեկ ուժեղ և մեկ թույլ կամ երկու թույլ կառավարմամբ խնդիր լրացումներով կապակցություններ, որոնց մենք այս հոդվածում չենք անդրադառնում:

բ) Հետևյալ օրինակում համագործակցել չեզոք սեռի բայի պահանջած երեք անուղղակի խնդիրներն էլ ձևավորվել են միջնորդական կառավարմամբ «... որքանով են ցանկանում համագործակցել ես-ի հետ մարտյան իրադարձությունների հետաքննության հարցում ես մասնակցություն առումով» (ԱՄ):

Եզրակացություն

Չեզոք սեռի խնդրառությամբ երկարժույթ բայերը ենթադրում և պահանջում են երկու բնության (անուղղակի) խնդիր: Վերջիններիս հետ կապակցումն իրականանում է երեք տարբերակով: Առաջին դեպքում երկու բնության խնդիրն էլ միևնույն բային կապակցվում են անմիջական կառավարման եղանակով: Երկրորդ դեպքում հոլովաձևով արտահայտված բնության խնդիրը միևնույն բային կապակցվում է անմիջական, իսկ մյուսը՝ միջնորդական կառավարման եղանակով, քանի որ արտահայտված է կապային կառույցով: Երրորդ դեպքում երկու բնության խնդիրն էլ միևնույն բային կապակցվում են միջնորդական կառավարման եղանակով: Երկարժույթ խնդրառությունը հաճախադեպությամբ զիջում է միարժույթ խնդրառությանը: Չեզոք սեռի բայի և անուղղակի խնդիրների կապակցումը արտահայտվում է ուժեղ կամ թույլ կառավարմամբ: Կարծիք, վերաբերմունք արտահայտող բայերը երբեմն ենթադրում և պահանջում են երեք բնության խնդիր, որը, սակայն, ժամանակակից հայերենին բնորոշ չէ:

Լալա Գրքիկյան — ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայաբնակության հետազոտությունների կենտրոնի հայցորդ, Գյումրիի թիվ 1 սակազ դպրոցի հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչուհի: Գիտական հետաքրքրությունը՝ ժամանակակից հայոց լեզվի շարահյուսություն: Հեղինակ է 3 հոդվածի: grkikyan999@gmail.com

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Աղայան Էդ. 1976, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Ա-Ջ, Դ-Ֆ, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 1615 էջ:

Ասատրյան Մ. 1987, Ժամանակակից հայոց լեզու. Շարահյուսություն, Երևան, Երևանի համալս. հրատ., 368 էջ:

Գյուլբուդադյան Ս. 1988, Ժամանակակից հայերենի շարահյուսություն. Պարզ նախադասություն, Երևան, Երևանի համալս. հրատ., 290 էջ:

Ջորյան Ստ. 1977, Երկերի ժողովածու, հ. 1, Երևան, «Սովետական գրող» հրատ., 520 էջ:

Էլոյան Ս. 2002, Արդի հայերենի նորաբանությունների բառարան, Երևան, «Նաիրի» հրատ., 492 էջ:

Թումանյան Հովհ. 1994, Երկերի լիակատար ժողովածու 10 հատորով, հ. 6, Երևան, «Գիտություն» հրատ.:

Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան. 1969–1980, Երևան, Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի հրատ., հ. 1, 601 էջ, հ. 2, 714 էջ, հ. 3, 574 էջ, հ. 4, 828 էջ:

Իշխանյան Ռ. 1986, Արդի հայերենի շարահյուսություն. Պարզ նախադասություն, Երևան, Երևանի համալս. հրատ., 338 էջ:

Խաչատրյան Գ. 2000, Գրաբարի վերլուծական բայերի արժույթը, Երևան, «Վան Արյան» 306:

Հայկական սովետական հանրագիտարան. 1977, հ. 3, Երևան, Հայ սովետական հանրագիտարան հրատ., 720 էջ:

Հայոց լեզվի բարբառային բառարան. 2001–2012, Երևան, 2792 էջ:

Հարությունյան Հ. 1983, Կառավարումը ժամանակակից հայերենում, Երևան, Երևանի համալս. հրատ., 336 էջ:

Մալխասեանց Ստ. 1944–1945, Հայերեն բացատրական բառարան, հ. 1–4, Երևան, Հայկական ՍՍՌ պետական հրատ., 2409 էջ:

Մուրադյան Ս. 2019, Ներգործական սեռի բայ-ստորոգյալների կապակցելիությունը տարբեր դասային խմբերի անուն-խնդիրների հետ. – «Գիտական Արցախ», Երևան, № 1, էջ 335–342:

Շիրվանզադե Ալ. 1988, Երկեր հինգ հատորով, հ. 5, Երևան, «Սովետական գրող» հրատ., 608 էջ (ՇԵ5):

Չարենց Ե. 1955, Ընտիր երկեր, Երևան, Հայպետհրատ, 484 էջ (ԵՉԸԵ):

Ջահուկյան Գ. 1974, ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Երևան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատ., 587 էջ:

Օհանյան Հ. 1987, Մտածական և հոգեվիճակային բայերի խնդրառությունը ժամանակակից հայերենում. – «Լեզվի և ոճի հարցեր», հ. 10, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., էջ 5–122:

«ԱՐԵՎԱԿ»-ի Համառոտագրություններ (Հասանելի է 27. XI. 2022)

ԱՄ – Ազգ

ԱՆՇ – Աշոտ Շալբոն

ԱՌՄ – Առաւօտ

ԱՊ – Աննա Պետրոսյան

ԱՍ – Անահիտ Սահինյան

ԱՔ – Արտաշես Քալանթարյան

ԳԴ – Գեորգ Դերեկյան

ԴԴ – Դերենիկ Դեմիրճյան

ԶԴ – Զարգանդ Դարյան

ԶԽ – Զորայր Խալափյան

ԶՄ – Զանգեզուր

ԷԱ – Էդվարդ Աղայան

ԹԴ – Թեոդոր Դրալզեր

ԼՏ – Լև Տոլստոյ

ԽԳ – Խաթակ Գյուլնազարյան

ՀԺՄ – Հայկական ժամանակ

ՀՍ – Հմայակ Սիրաս

ՄԳ – Մուշեղ Գալչոյան

ՄԽ – Մկրտիչ Խերանյան

ՄՍ – Մկրտիչ Սարգսյան

ՄՔՀ – Միքայել Հակոբյան

ՆԶ – Նաիրի Զարյան

ՆՏՄ – Նոյան տապան

ՇԹ – Շահեն Թաթիկյան

ՋԲ – Ջիովաննի Բոկաչչո

ՍԽ – Սերո Խանզադյան

ՍԻՎ – Սասուն Վարդանյան

ՍՎՍ – Սևդա Սևան

ՍԲՄ – Սերգեյ Մեկքումյան

ՎԲ – Վիկտոր Բալայան

ՖԴ – Ֆեոդոր Դոստոևսկի

ДВУХВАЛЕНТНЫЕ НЕПЕРЕХОДНЫЕ ГЛАГОЛЫ,
ПРИНИМАЮЩИЕ КОСВЕННОЕ ДОПОЛНЕНИЕ,
В СОВРЕМЕННОМ АРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ

ЛАЛА ГРКИКЯН

Резюме

Ключевые слова: валентность, непереходные глаголы, косвенное дополнение, сочетаемость, управление, прямое (беспредложное) управление, опосредованное (предложное) управление, предложная конструкция.

Двухвалентные непереходные глаголы подразумевают и требуют после себя два косвенных дополнения. Сочетание с последними осуществляется тремя способами. В первом случае оба дополнения сочетаются с одним и тем же глаголом посредством прямого (беспредложного) управления. Во втором случае дополнение, выраженное падежной формой, сочетается с одним и тем же глаголом посредством прямого управления, а другое дополнение – посредством опосредованного (предложного) управления, так как оно выражено предложной конструкцией. А в третьем случае оба типа дополнений сочетаются с глаголом посредством опосредованного управления. Двухвалентные непереходные глаголы, принимающие косвенное дополнение, встречаются реже, чем одновалентные. Сочетание непереходного глагола и косвенного дополнения осуществляется посредством сильного или слабого управления. Глаголы, выражающие мнение, отношение, иногда подразумевают и требуют после себя три типа дополнений, что, однако, не характерно для современного армянского языка.

Лала Гркикян – соискатель Ширакского центра арменоведческих исследований НАН РА, учитель армянского языка и литературы Гюмрийской старшей школы № 1. Научные интересы: синтаксис современного армянского языка. Автор 3 статей. grkikyan999@gmail.com

BIVALENT INTRANSITIVE VERBS THAT TAKE INDIRECT
OBJECT IN MODERN ARMENIAN

LALA GRKIKYAN

Summary

Keywords: valency, intransitive verbs, indirect object, collocability, government, direct (non-prepositional) government, indirect (prepositional) government, prepositional construction.

Bivalent intransitive verbs suggest and require two types of indirect objects. Bivalent intransitive verbs collocate with the latter in three ways. In the first case, objects are collocated with the same verb by means of direct (non-prepositional) government. In the second case, the object expressed by a declensional form is collocated with the same verb by means of direct government, while the other object is collocated by means of indirect (prepositional) government, since it is expressed by a prepositional construction. And in the third case, both types of objects are collocated with the verb by means of indirect government. Bivalent intransitive verbs that take indirect object are less common than univalent ones. The intransitive verb is collocated with indirect object by means of strong or weak government. Verbs expressing an opinion or an attitude sometimes suggest and require three objects, which, however, is not typical for Modern Armenian.

Lala Grkikyan – Degree Competitor of the Shirak Center for Armenological Studies of NAS RA, Teacher of Armenian Language and Literature of Gyumri High School No.1. Scientific interests: Syntax of Modern Armenian. Author of 3 articles. grkikyan999@gmail.com